

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В УМОВАХ КОНТАКТУВАННЯ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВ

З. І. Вовчок

Державний педагогічний університет, м. Бердянськ

В статье описывается лексическая интерференция близкородственных языков в условиях языковых контактов.

Ключевые слова: лексическая интерпретация, близкородственные языки, языковые контакты

У статті розглядається лексична інтерференція близькороднених мов в умовах контактування.

Ключові слова: лексична інтерференція, близькороднені мови, мовні контакти

The article gives the description of lexical interfeeration of the same family languages due to their interrelations.

Key words: interfeeration, bylingualism

Однією з активно досліджуваних проблем у теорії мовних контактів є на сьогодні вивчення результатів взаємодії близькороднених мов, оскільки на теренах України набуло широкого розповсюдження інтерфероване мовлення, що являє собою активне використання російських компонентів в українському мовленні.

Переважає більшість дослідників такий різновид мовлення вважає суржиком і визначає його як негативний результат взаємодії російської та української мов, що засвідчує низький культурно-освітній рівень населення [2]. Однак, на нашу думку, суржик становить більш широке явище, складовими якого разом з інтерференцією є просторічні елементи, діалектизми, жаргонізми тощо.

Російсько-українська міжмовна взаємодія та її результати вже перебували в центрі уваги багатьох лінгвістів. Так, лексичну інтерференцію досліджено у мовленні молоді Кіровоградщини О.В. Шинкаренко [4], О.С.Черемською [3] проаналізовано її реалізацію у мові на матеріалі періодичних видань Харківщини. Названі дисертаційні дослідження засвідчили широке розповсюдження інтерференції як у мовленні, так і в мові, що є надзвичайно небезпечними фактами мовної дійсності.

Ми ж пропонуємо дослідити інтерференцію на матеріалі мовлення різних за віком, соціальним статусом, рівнем освіти та місцем проживання мешканців Запорізького Надазов'я.

Крім того, в умовах контактування близькороднених мов інтерференція набуває досить специфічного характеру, оскільки її результати, по-перше, іноді досить складно відрізнити від діалектного мовлення, а, по-друге, інтерференційні утворення часто являють собою гібридні утворення, у яких інтерференція виявляється у межах окремого слова відразу на кількох мовних рівнях. Найчастіше таке явище зустрічається на основі фактів лексичної інтерференції. У статті ми зробимо спробу описати основні вияви лексичної інтерференції та поєднання її з інтерференцією на інших мовних рівнях.

Розуміння інтерференції у лінгвістичному аспекті має чимало розбіжностей, тому у ролі робочого будемо використовувати визначення, запропоноване у дисертаційному дослідженні Г.В. Зимовець: “процес виникнення змін у мові внаслідок її взаємодії з іншою, який проявляється у появі інновацій” [1].

Найбільш яскраво інтерференція виявляється на лексичному рівні, оскільки результати цього процесу (саме за обсягом результатів взаємодії мов) тут реалізуються у значному обсязі.

Усі зафіксовані нами в усному мовленні факти лексичної інтерференції можливо оцінити за схожістю/розбіжністю лексем в обох мовах, оскільки вплив названого чинника є надзвичайно вагомим при виникненні інтерференції. Найбільш численними є мовні одиниці, що утворилися внаслідок втручання відмінних від української лексики російських слів:

Болезнь – рос. – болезнь, укр. – хвороба. *Ти глянь, як її болезнь страшно скрутила, не впізнати просто.*
Взайми – рос. – взаймы, укр. – в борг. *А я ніколи взайми не даю.* **Водка** – рос. – водка, укр. – горілка. *Скіки ти ту водку пий будеш?* **Воровство** – рос. – воровство, укр. – крадіжки. *У колгоспі всю життя воровство було, з ним ніхто й не боровся.* **Врач** – рос. – врач, укр. – лікар. *Та у нас знов у селі молодий врач.* **Детство** – рос. – детство, укр. – дитинство. *Як ми в дитстві любили лімонад на пляжі пий!* **Должны** – рос. – должны, укр. – повинні. *Ви ще должны принести води тьоткі Гашикі.* **Животноводство** – рос. – животноводство, укр. – тваринництво. *У районі тіки в нас животноводство ще держиться.* **Каждый** – рос. – каждый, укр. – кожен. *Ласяйся каждый день на нього, а толку ніякого* **Конечно** – рос. – конечно, укр. – звичайно *Конечно, треба шось думати про сарай, бо вже падає..* **Карман** – рос. – карман, укр. – кишень. *Чого в тебе знову кармани поодривані?* **Кувирком** – рос. – кувирком, укр. – шкереберть. *Уся життя через нього полетіла кувирком.* **Мальчик** – рос. – мальчик, укр. – хлопчик. *Який у тебе вже здоровий мальчик!* **Надо** – рос. – надо, укр. – треба. *Не надо костюми трогать руками.* **Наклоняться** – рос. – наклоняться, укр. – нахилитися. *Глянь, як Юля сильно наклоняється – хоч би не впала.* **Наследник** – рос. – наследник, укр. – спадкоємець.

Який тобі ще наслідник, як оно двоє вже бігає? **Начальний** – рос. – начальний, укр. – початковий. **Щоб фірму організувати, надай начальний капітал кончим.** **Невеста** – рос. – невеста, укр. – наречена. **Яка невеста у Льошки красива!** **Недвіжимість** – рос. – недвижимість, укр. – нерухомість. **Треба недвижимість купляти, а не юринду всяку.** **Новості.** – рос. – новости, укр. – новини. **Не лизь до діда, бо він саме новості дивиться.** **Ноябрь** – рос. – ноябрь, укр. – листопад. **До знахарки поїдемо в ноябрі, як городи.** **Парікмахер** – рос. – парикмахер, укр. – перукар. **Моя тожє в Куйбишеві на парікмахера хоче вчиться.** **Расцветка** – рос. – расцветка, укр. – колір. **Яка в нього на штаних дика расцветка!** **Родітєлі** – рос. – родители, укр. – батьки. **Та твої родітєлі про тебе й думать забули, не те шо приїхать у гості.** **Справка** – рос. – справка, укр. – довідка. **Ми без документа справку нікому дати не можемо.** **Стидно** – рос. – стыдно, укр. – соромно. **Як тобі не стидно гроші в батька просити на гульки, сам би заробляв.** **Тяжело** – рос. – тяжело, укр. – важко. **А як їй самій з двома дітьми тяжело!** **Учютчїк** – рос. – учётчик, укр. – обліковець. **Та при Варкі учютчїк був нормальний, ніколи приписок не робив.** **Учюба** – рос. – учёба, укр. – навчання. **А моїм хлопцям учюба ніяк не дається.** **Харашо** – рос. – хорошо, укр. – добре. **Треба було харашо вдіваться, щоб не хворіть.**

Однак досить часто явища лексемної інтерференції супроводжуються й додатковими її проявами: Фонетичною інтерференцією:

- заміною російського [г] на український фарингальний [г]: **благодаря** – рос. – благодаря, укр. – завдяки. **Та він вивчився благодаря батьковому хазяйству.** **Вдруг** – рос. – вдруг, укр. – раптом. **А вдруг у тебе нічого не получится з роботою?** **Громкость** – рос. – громкость, укр. – гучність. **Така страшна громкость у тому кафе, шо аж голова болить.** **Льготний** – рос. – льготный, укр. – пільговий. **Дайте до Києва два по льготному.** **Угол** – рос. – угол, укр. – куток. **Піди в угол і постій там трохи.**

- Палаталізацією приголосних:

женський – рос. – женский, укр. – жіночий. **Сьогодні ми празнуєм міжнародний женський день.** **Сахарь** – рос. – сахар, укр. – цукор. **Та сахарь дають нам на пай, ну страшне дорогий.** **Февраль** – рос. – февраль, укр. – лютий. **У февралі у них син родився, а літом вони вже поїхали в Москву.**

- Депалаталізацією приголосних:

пожарить – рос. – пожарить, укр. – посмажити. **Я їм пожарила курку вчора, хай їдять і не видумують.** **Базарь** – рос. – базар, укр. – ринок. **Я тобі як дам щас у город на базарь їхать, вроді дома нічого купити не можна.** **Февраль** – рос. – февраль, укр. – лютий. **Так вона у февралі на роботу виходить уже должна.** **Кирпич** – рос. – кирпич, укр. – цегла. **Та кирпич як лежав на кучі, так і лежить.**

Зафіксовано також випадки, коли перший і третій види фонетичної інтерференції одночасно виступають на тлі лексичної:

налоги – рос. – налоги, укр. – податки. **Налогі вже так замучили, шо й бізнесу не хочеться.** **Лагерь** – рос. – лагерь, укр. – табір. **Одправили своїх хлопців у лагерь на все літо**

Нерідко фонетична інтерференція з'являється й під впливом українського звуку:

камініщик – рос. **каменщик**, укр. – муляр. **Він у прошлому годі пішов на камінищика вчиться у Бердянку.**

Достатньо часто фонетична інтерференція може бути невмотивованою:

обітательно – рос. – обязательно, укр. – обов'язково. **Треба обітательно сходить до стоматолога.** **Поміщеніє** – рос. – помещение, укр. – приміщення. **Для магазїна треба нормальне поміщеніє.** **Діжурство** – рос. дежурство, укр. – чергування. **Яке тобі ноче діжурство, коли ти й так дома не живеш?**

Такий вид фонетичної інтерференції може поєднуватися з першим її типом:

всїгда – рос. – всегда, укр. – завжди. **Та він всїгда недовольний.**

У окремих випадках лексемна інтерференція супроводжується кількома фактами фонетичної:

розрішеніє – рос. – разрешение, укр. – дозвіл. **Треба в газовій конторі розрішеніє взяти на прокладку траси.** **Мельница** – рос. – мельница, укр. – млин. **Учора з Сергієм були на мельниці – людей страшне.**

У багатьох випадках лексична інтерференція супроводжується морфологічною:

непонятні – рос. – непонятные, укр. – незрозумілі. **Та подивись, які там розводи на кофті непонятні.** **Современна** – рос. – современная, укр. – сучасна. **Оця современна молодьож нічого не вміє.**

Вживаються у мовленні інтерференційні утворення, у структурі яких поєднуються лексична, кілька фактів фонетичної і граматична інтерференції:

встроїться – рос. – устроится, укр. – влаштуватися. **А куди тепер без блату можна встроїться?** **Диковинні** – рос. – диковинные, укр. – дивовижні. **А на кухні в неї якісь диковинні пальми ростуть, я таких і на картинках ніколи не бачила.**

До другої групи було віднесено факти лексичної інтерференції, що виникли на базі слів, достатньою мірою схожих в російській та українській мовах. У структурі таких мовних фактів також можемо виділити:

Власне лексемну інтерференцію:

Алейка – **Ідіть отією алейкою і до контори якраз дійдете.** **Алтарь** – Так правильно, хлопчиків у алтарь заносять, а дівчат ні. **Бабулька** – У нас хазяйка така ловка бабулька – совсім не лає, помага усе робить. **Больно** – Як він цей раз больно зуби рвав! **Валера** – А старший хлопчик, шо в Києві учитьсь – Валера, а Антон при нїй поки. **Ведомость** – Так чога ти ще ведомость на зарплату не зробила? **Вєра** – У Люби Верка поїхала в Турцію танцювать і замїж там виїшла. **Вїдео** – Як забирали Марину додому, то знімали на вїдео. **Война** – У войну тут стояли есесовці – ото страх був! **Водітель** – Який водітель сьогодні на рейсовому був ловкий – кругом спїняв. **Дальше** – Наша дитина дальше двору не ходить. **Інстїтут** –

Таня інститут кончила, а без роботи так і сидить. **Картошка** – Картошка цей год непогана вродила, буде що продавати. **Комната** – У них комнати просторні, а ми як у курнику понастроїли хаток. **Кр'осний** – Приїхав учора кр'осний Саши, треба у гості піти провідати. **Лена** – Лена поїхала за документами в Пологи. **Лімонад** – Та хай піде дитина купити собі лімонаду. **Мебель** – Ви з Тольком хоть мебель нормальну купили, а ми оце барахло. **Міша** – Наш Міша надумав з Танькою женитися. **Румини** – Ні, не кажси, в нас стояли румини, а німців не було. **Свет** – Не забувай виключати у комнаті свет, як ідеши гуляти. **Телевізор** – Вчора про село ловка була передача по телевізор. **Тьотка** – Чого тобі бояться екзаменів, як тьотка завучка. **Університет** – А мій малий університет явно не потяне. **Управління** – У Києві тобі треба знайти управління аптеками і там усе уточнити. **Ухо** – Од твоєї музики в мене ухо заклало, виключай бігом. **Федя** – У того Феді всігди клетки в голові не хватало, який з нього фермер? **Хоть** – Піди до баби Гашки, поможси їй хоть трохи нагороді. **Часть** – Воїнська часть наша була в лісочку невеликому.

У цій групі зафіксовано також факти поєднання лексичної інтерференції з фонетичною: заміна російського [г] на український фарингальний [ґ]: **голодати** – А як ми у войну голодали – аж згадувати страшно!

Депалаталізація приголосних: **картьожник** – Дід у нас заядлий картъожник – може усю пенсію програти за раз.

Палаталізація і депалаталізація приголосних у межах окремого слова: **куриця** – Учора здохла куриця, так я ще дві зарізала і на Царьовці бігом продала.

Нерідко фонетична інтерференція виникає під впливом чинного в українському слові звука: **лікарство** – Оці лікарства треба пити тричі на день.

Супроводжується лексемна інтерференція й морфологічною: **морожене** – Та не давайте отій дитині морожене – вона і так тіки перестала кашляти.

У межах окремого речення інтерферовані одиниці можуть зустрічатися кілька разів, що свідчить про значне поширення інтерференції у мовленні населення означеного регіону: **На профосмотр треба їхати у ноябрі. Які врачи мені у роддомі ловкі попались! Срочно пригласіть управляющого до Тамари Петровни, хай вона з нею по-своєму побалака. Так на строительство термінала хлібного треба денег страшне скіки. У нас у цьому году занятія через холод сократили на дві неділі, так ви б у гості якраз приїхали. Більше школьники на сільхозработи ходити не будуть. Ми в дєтстві так любили лімонад з пірожними пити на пляжі. Водка стала в городі совсім безвкусна. Сходи у столову, там сьогодні гренки вкусні продають. Обої її мені совсім не понравились, якісь темні. Учиси у мастерів машини останавлювать. Вчора од наших з Кривого Рога получили пісьмо з приглашенієм не свадьбу. Увесь проишлий год пролежала в больниці з почками, так і невилічилась. Во врем'я операції лопнув мочовий пузирь – так і не спасли. Од простуди харашо помага оріхова настойка. Дуже він йому хоче понравиться, а ніяк не получається. Та хоч раз у жизні купи їй ловкий подарок, а не мелочь якусь. І не забудь поздравить тьотку Гальку з юбілєєм. Ану подвигайся, тьотка сяде біля тебе. Оці баптисти їй так на псіхіку повліяли, шо вона ходити як дурнувата. А в мене Лена дуже любить піони.**

Наведені приклади засвідчують значне поширення лексичної інтерференції у розмовному мовленні українців Запорізького Надазов'я. Їх аналіз дозволяє зробити такі висновки:

1. Під процес інтерференції частіше потрапляють мовні одиниці, що в українській та російській мовах є зовнішньо розбіжними.

2. Інтерференція в умовах контактування близькоспоріднених має специфічний характер, що виявляється в існуванні мовних фактів, у яких вона виявляється відразу на кількох рівнях.

3. Найчастіше лексична інтерференція поєднується з фонетичною та морфологічною, а то й кілька їх проявів може співіснувати одночасно.

4. Таке нагромадження інтерферентних явищ як у межах слова, так і в межах речення дає нам право стверджувати, що в умовах російсько-української двомовності активно формується принципово новий і надзвичайно розповсюджений тип розмовного мовлення, який варто назвати суперінтерференцією.

5. Основною характеристикою суперінтерференції будемо вважати поєднання у межах окремої лексеми кількох виявів інтерференції на різних мовних рівнях.

Запропоновані попередні результати дослідження потребують уточнення на більш значному масиві фактичного матеріалу і з'ясування особливостей результатів взаємодії російської та української мов відповідно до інших мовних рівнів, на яких активно виявляється інтерференція.

Література:

1. Зимовець Г.В. Міжмовна інтерференція в умовах контактного білінгвізму (на матеріалі мови української діаспори): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / Інститут української мови НАН України. – К., 1997.
2. –19 с.
3. Труб В.М. Явище “суржику” як форма просторіччя в ситуації двомовності // Мовознавство. – 2000.
4. Черемська О.С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01 / ХДПУ. – Х, – 2002. – 24 с.
5. Шинкаренко О.В. Явище лексичної інтерференції в українському мовленні молоді Кіровоградщини: Автореф. дис...канд. філол. наук: 10.02.01/ К, – 1995. – 24с.